

ПРИДВИЖВАНЕ ОТВЪД КАПИТАЛИЗМА?

Това интервю бе водено от Натан Гардълс, издател на списание *New Perspective Quarterly*, в офиса на автора – Клермонт, Калифорния. То е основано върху определени от автора теми и върху въпроси на интервюиращия и е редактирано от автора. Интервюто бе публикувано в пролетния брой на списанието, 1998 г.

Напоследък някои от най-големите защитници за икономическа активност при капитализма – хора като вас и финансиста Джордж Сорос, станаха най-големите му критици. Каква е вашата критика?

Аз съм за свободния пазар. Дори и да не работи съвсем добре, няма нищо друго, което въобще работи. Ала имам сериозни резерви по отношение на капитализма като система, защото идолизира икономиката като „всеобемашката“ и „всежизнена цел“. Това са определения само с едно измерение (т.е. – „плоски“).

Например често съм съветвал мениджъри, че отношение 20/1 в заплатата е границата, зад която не могат да отидат, ако не желаят възмущение и спад на морала да обземе хората от техните компании. Аз се безпокоях отдавна – още през 30-те години на миналия век, че голямото неравенство, родено от Индустриалната революция, ще доведе до такова голямо омерзение, че превес ще вземе нещо като фашизъм. За жалост излязох прав.

Днес вярвам, че социално и морално е непростимо мениджъри да жънат огромни доходи за себе си, а да уволняват работници. Като общества, ние ще платим висока цена заради генерираното презрение сред мениджърите на средно ниво и работниците.

Накратко, всички измерения на това, което означаваме като човешко същество и нашето отношение като към такова съществуване, не са инкорпорирани във висшата икономическа математика на капитализма. Няма да е добре за никое общество, ако такава късогледа система надмогва другите страни на живота.

По отношение на пазара съществуват няколко сериозни проблеми със самата теория.

Преди всичко – теорията приема наличието на хомогенен пазар. В действителност има три застъпващи се пазара, които, общо взето, не се саморазменят: един интернационален пазар за пари и информация, национален пазар и локални пазари.

Това, което най-вече се разбира като транснационални икономически пари, разбира се, представлява само виртуални пари.

Лондонският междубанков пазар всеки ден реализира по-голям обем дейност в доларово изражение, отколкото би се нуждаел целият свят, за да покрие финансово всичките си икономически сделки.

Това са нефункционални пари. Вероятно те нямат никаква възвръщаемост, след като не обслужват никаква функция. Нямат покупателна сила. Следователно те са тотално спекулативни, изложени са на паники като се премятат насам-натам, за да спечелят тая последна 1/64 от 1%.

В такъв случай съществува една голяма национална икономика, която не е предоставена на интернационалния търговски обмен. Около 24% от икономическата активност на САЩ е насочена към външна търговия. В Япония този процент е само 8.

Тогава идва ред на локалната икономика. Болницата в близост до моя дом е с много висококачествено обслужване и е твърде конкурентна. Ала тя не се конкурира с никоя болница на разстояние повече от 50 мили в Лос Анджелис. Ефективният пазарен болничен обхват в САЩ е около 10 мили, защото поради някаква неясна причина, която никой икономист не би бил в състояние да си представи, хората обичат да бъдат близо до своите болни майки.

А и онова, което движи пазарите, се промени. По някое време през това столетие икономическият гравитационен център се измести. През XIX в. доставките на стомана и на пара създадоха търсене. От времето на Голямата депресия обаче разписанията се обърнаха: при традиционните продукти, като започнем от сградостроене и стигнем до коли, търсенето трябва да идва преди предлагането – въпреки че това не е вярно днес за информационните и електронните продукти – те самите стимулират търсене.

Извън тази дефиниция на пазари истински големият въпрос е, че пазарната теория е основана върху едно приемане за равновесие (в процеса търсене–предлагане) и не може да се нагоди към промяна, а камо ли към иновация.

По-скоро реалният модел за икономическа активност, както го схвана Йозеф Шумпетер още през 1911 г., е „едно подвижно неравновесие“, причинено от процеса на творческо разрушение, след като нови пазари с нови продукти и ново търсене са възникнали за сметка на старите пазари.

Новопроизлезлите пазари следователно не могат да бъдат обяснени при условията на това, което теорията би предсказала. Пазарът всъщност не е предвидима, а е наследствено нестабилна система. А щом системата е непредвидима, не можеш да обосновеш своето поведение спрямо нея. Това сериозно ограничава възможността да се създаде теория за човешкото пазарно поведение.

И накрая, можем да твърдим, че всяко дълготрайно пазарно равновесие е резултат от множество краткотрайни нагаждания към пазарните сигнали.

Това пък в края на краищата е самата сила на пазара: Той е дисциплиниращ фактор за краткосрочни действия. Като те осведомява за цените чрез обратна връзка, той те разубеждава да прехосваш време и ресурси по всички посоки, както рицарите на крал Артур.

Стародавното схващане е, че ако яздиш достатъчно дълго, ще достигнеш целта (ще постигнеш нещо). Пазарът днес показва, че ако не достигнеш (постигнеш) нещо за пет седмици, по-добре е да смениш посоката, или да захванеш нещо друго.

Без подобно краткосрочно условие пазарният фактор става безполезен. Вие знаете, като консултант аз съм бил ползван в по-широк обхват, отколкото е моята област в планиране на изследванията за големи компании. Тази моя дейност основно бе нещо като акт на доверие. Когато главният финансов директор пита „Каква ще е възвръщаемостта?“ за този или онзи проект, а той винаги пита, единственият отговор е: „Ще го знаете след 10 години.“

Преди години вие писахте за собственост на пенсионен фонд в американската икономика, наричайки го „капитализъм без капиталисти“, в който работнически пенсионни фондове притежават средствата за производство.

Днес, това разчленяване на богатството е отишло още по-далеч чрез разширението на взаимоспомагателните фондове – повече от 51% е личният дял на американците в акционерния капитал.

Стигнали ли сме до маскапитализъм или посткапитализъм?

Добре де, да го наречем посткапитализъм е все едно да кажеш, че не знаем как да го назоваваме.

Не можеш също да го наречеш икономическа демокрация, след като няма организирана форма за упражняване на власт, свързана с подобно масово притежание.

Сигурното е, че наблюдаваме един тотално нов феномен в историята.

Градинарят в моята къща, който не е богат човек, взема подлистника за „парични пазари“ на *Wall Street Journal*, който му оставям върху прага на задната врата всяка седмица, за да се ориентира къде да насочва своите инвестиции.

Мой приятел, който работи в регионален финансов център с 2 000 000 сметки, ми каза напоследък, че средностатистическият инвеститор при тях се е придвижил от вложение за \$10 000 до \$25 000 за година в своя „Взаимоспомагателен фонд“¹.

¹ Mutual Fund – „Ваимен фонд“, отговарящо донякъде на познатата отпреди у нас „взаимоспоматателна каса“ или „популярна банка“ – в западната практика това е инвестиционна компания от открит тип, т.е. дружество, постоянно търгуващо със свои акции, които не се листват на борсата. – Б.пр.

Може би ще излезе вярно, че т.нар. капиталисти вече не са от значение. По-рано се чуваше: „Ние имаме нужда от богатите заради формиране на капитала“, или пък: „Богатите само експлоатират всички нас“. Вече не се чува нещо подобно.

Дж. П. Морган някога беше важен за американската икономика. Когато фирмата му достигна върха си, той притежаваше достатъчен ликвиден капитал, за да финансира всички капиталови нужди в Америка за четири месеца.

Като направим приравнения заради инфлацията, Дж. П. Морган навярно е имал малко по-малко от една трета, от това, което Бил Гейтс притежава сега. Такова богатство, притежавано от един човек, не е виждано по света от времето на великия владетел на Китай. Ала \$40-те милиарда на Гейтс биха могли да финансират американската икономика най-много за ден.

Бил Гейтс е от значение заради създадената от него компания *Microsoft* и заради софтуера, който ние ползваме. Като едър богаташ, той е тотално несъответен икономически. Начинът, по който харчи или прахосва парите си, няма да причини никакъв ефект върху американската икономика. То е като капка във ведро.

Богатството, което е от значение за Америка днес, е това, което държат десетки милиони дребни инвеститори.

Исторически погледнато, държавният социализъм не успя да създаде богатство или да осигури ефикасни социални услуги. Все пак капитализмът игнорира всяко друго измерение на живота освен икономическия обмен. И както вие казвате, пазарът е само краткосрочно условие. Как тогава обществото наистина да действа в дългосрочен план?

Сега ние знаем, че са ни нужни не два, а три икономически сектора. Не само секторите правителство и бизнес, а онова, което хората сега назовават като трети сектор между тези двата – гражданското общество.

Наистина вярвам, че реалистичната алтернатива на социалистическата заблуда, от една страна, и чистия пазар – от друга, ще прекомбинира разчленената собственост на икономиката чрез

пенсионни и взаимоспомагателни фондове с „трети“ нетърговски (идеален) сектор, за да се съгласуват те с обществените нужди – като се започне от здравеопазването и се стигне до обучение на студенти.

Идеята, която имат някои от моите републикански приятели, че ние можем да решим този проблем без участието на държавното управление, е направо глупава. Тя е разбираема реакция поради следвоенното убеждение, че едно правителството би могло да поеме грижата за всички обществени нужди.

Ние сме се научили обаче, че държавното управление (правителство), както всеки друг инструмент, е нещо добро за някои неща, но не е добро за други. Добро е например за колективна отбрана и за набиране на финансови средства за инфраструктури чрез данъци.

Но както е невъзможно да съм на прав път, като опитвам да режа ноктите си с чук и секач, така и правителството е некомпетентно за удовлетворяване на обществените нужди. Всичко, което върши едно държавно управление, трябва да се изпълнява на национално равнище. Държавата не може да експериментира или да се пригажда към местните условия на едно общество.

Държавното управление се стреми да дефинира даден проблем по стандартен начин и след това монополизира решението. Но това, което е оправдано за Сейнт Луис, обикновено не работи задоволително дори и в Канзас Сити, да не говорим за Ню Йорк или Лос Анджелис.

Със своя единствен мотив за печалба, разбира се, пазарът просто няма интерес или капацитет да взема предвид социалните проблеми.

Въпреки че хората ме схващат главно като консултант по бизнес мениджмънт, аз дълго – цели 50 години, прекарах като консултант на нестопански организации – формирания с идеална цел. Преди 50 години имаше само 300 000 данъчно освободени нестопански групировки, регистрирани в САЩ по IRS (Вътрешна данъчна служба), включваща такива известни групи като „Американската кардио асоциация“ и „Американската белодробна асоциация“. Сега те са над един милион!

Аз помогнах също да се учреди една фондация за нестопански мениджмънт, ръководена от предишния национален изпълнителен директор на скаутската организация за девойки. Идеята бе проста: тези организации не бяха, така да се каже, ЗЛЕ ръководени, а бяха чисто и просто – НЕръководени. При отсъствие на пазарна дисциплина те се нуждаеха от насочена и резултатна мисия като тяхна основна политическа линия.

Един от проблемите на нашата организация се дължеше на прекомерното търсене на споделен опит от толкова отдалечени страни като Япония, Бразилия, Аржентина и Полша. Всички те отчаяно се нуждаеха от социален сектор – като се почне от учредяване на сестрински медицински сдружения, та се стигне до приюти за жени, жертви на насилие, и необходимостта от специализирано обучение, за да се осигури реколта за селяни земеделци в местности като Патагония.

Защо се набляга на социалния сектор в Япония, където чувството за общност и без това е било толкова силно?

Да, така погледнато, две неща са в ход там. Първо, традиционната общинна структура се руши. Второ, наличие на образовани жени, които са се отегчили, защото са работили няколко години, след това са прекъснали заради появата на деца, които после тръгват на училище.

С какъв вид социални проблеми се сблъсква Япония наистина? Когато достигнеш 55-годишна възраст, ти всъщност си хвърлен на боклука, въпреки изгледите да живееш вероятно още 30 години. Така възрастните, за да се поддържат заети, се организират в клубове, като се почне от спортни и се стигне до изкуството за подреждане на цветя (икебана).

Едно от най-успяващите нови формирования на социалния сектор в Япония е включването в тая най-не-японска дейност, наричана „прехрана на колела“ – доставки на храна за възрастни, които имат проблеми с придвижването.

Младите хора отдавна вече не се грижат за старите. А правителството все още се бори срещу въвеждането на програмата „прехрана на колела“, защото това означава да се приеме, че в

държавата им старите хора живеят изоставени. Наистина, това е петно върху японската чест, но е факт.

Необходимо е също тийнейджърите и децата в училищна възраст да се превозват към и от училище, да се наглеждат домашните им работи и да се помага на тези, които нямат високи оценки.

Никой извън Япония като че ли не знае, че докато 20% от японските студенти имат превъзходен успех – останалите, които са по-слаби, просто са забравени. Социалният сектор се опитва да се грижи за тази изоставаща младеж.

Съществуват също класове за разговори и четене на английски за японски жени, които са го учили малко в гимназия или в службата и искат да поддържат езиковите си знания. Повече от 185 000 езикови кръжоци работят дори и в малките градчета.

Сега в Япония има дори „Асоциация на анонимните алкохолици“. Не зная колко се е разраснала тази организация, но понякога изглежда като че ли всеки мъж на заплата в Страната на Изгряващото слънце, може да ѝ стане член.

В САЩ величината на социалните проблеми показва, че доброволните помощни асоциации въпреки усилията не могат да се занимават с тях. Това възможно ли е?

Може би не изцяло. Но обхватът за активните действия е направо впечатляващ. Повече от половината американци работят най-малко 4 часа седмично в доброволчески сдружения, прикрепени към църква или към дадена община.

А общинските проблеми, с чиито решения се занимават, са изключително важни. С течение на годините аз успях да науча един много съществен урок: Практическите примери за решение на социалните проблеми са от изключително значение, защото други ще ги възпроизведат точно.

Всяка година фондацията *Drucker* дава награда на доброволческа асоциация за постигнатите резултати, за да изтъкне техния пример по такъв начин, че да може лесно да бъде възпроизведен.

Една година дадохме наградата на много малка група, водена от имигрант, който намери начин да събере най-лошите, най-непродуктивните измежду майките, ползващи социални помощи, и деца, лишени от родителски грижи. Това доведе до ситуация, в която за тези деца се полагат грижи по времето, когато майките им се преквалифицират под социален патронаж, за да станат после пълноценно заети и добре платени.

Има и друг проект, който ние осъществихме чрез една Лутеранска църква в Сейнт Луис. Доброволците установиха, че около две пети от бездомните, най-вече семейни, се нуждаят от много малко, за да се изправят на крак.

Първото нещо, което направи църквата, бе да степенува от какво имат най-голяма нужда бездомните семейства. Отговорът беше *от чувство за самоуважение*.

И така, в изпълнение на програмата, членовете на паството купиха разнебитени къщи и намериха доброволци да ги подновят като удобни домове за средна класа. В тях настаняваха бездомните семейства. Това от само себе си измени възгледа на тия семейства за живота. От този момент църковните членове помагат на семействата при изпълнение на задълженията им и за намиране на работа. Накрая около 80% от семействата, включени в програмата за помощ, отпаднаха изцяло от нуждата за всякакъв вид помощ.

Съществуват също и организации като „Девойки скаути“, които разширяват участието си. Преди няколко години техният брой беше спаднал до около 500 000 доброволки, а днес те са около 900 000.

Преди време доброволката беше обикновено домакиня от средната класа, отегчена от домашната работа. Днес много често доброволката е жена с професия, отложила раждането на деца, но която обича да бъде с момичета в края на седмицата, след като е работила цяла седмица сред мъже.

През по-голямата част от последните 25 години работих с бързо разрастващите се протестантски мегацъркви в САЩ, които, вярвам, са едно от най-забележителните социални явления в

днешния свят. Те приучват към обществена активност и окуражават хората да изживяват своята вяра, като се грижат да подобрят живота на другите.

Излиза, че докато традиционните църкви в някакъв смисъл може и да умрат, в друг смисъл те се трансформират.

Да вземем Американската католическа църква. Папа Йоан Павел II беше много внимателен, когато настаняваше консервативни митрополити в Американската църква, защото това го плашеше. Не толкова теологичните проблеми – женени пастори и ръкополагане на жени в църковен сан, бе това, което го смущаваше, а огромният подем от активност всред епархиите, които се развиват самостоятелно и изпадат от контрола на митрополита.

В една от по-големите епархии на Средния запад, която познавам, по-рано имаше 700 пастори; сега са едва 250. Днес почти няма монахини, но има 2500 служителки. Всяка енория има изпълнителен администратор, който е жена.

Всичко, което свещеникът върши, е да води литургия и да дава причастия. Жени водят останалото шоу изцяло като доброволки. Това е дълъг път, изминат от времето на самотната олтарна прислужница.

Защо Щатите имат толкова голям и жизнен трети сектор в икономиката в сравнение с други страни, включително западни?

В никоя друга страна няма такава мащабна активност, каквато Съединените щати имат в нестопанския сектор, защото навсякъде другаде чиновниците на модерната национална държава по същество съсипваха общинския сектор.

Във Франция е почти престъпление да се прави нещо в общината на доброволен принцип. Доброволческият сектор във Викторианска Англия беше доста голям. Той се занимаваше с бедността, престъпността, проституцията, с липсата на подслон. Ала през XX в. държавата на благоденствието почти унищожи този сектор.

В Европа посоката беше да се освободи държавата от доминацията на църквата, което обяснява защо Континентална Европа изповядва антиклерикална (антидуховническа) традиция.

В САЩ нещата вървяха другояче. Когато Джонатан Едуардс² издигна около 1740 г. доктрината за отделяне на църквата от държавата, то бе заради освобождаване на църквата от държавните тегоби. Антидуховническата позиция никога не е пукала корени в Щатите.

Поради тази свобода Щатите развиха една традиция на религиозен плурализъм и неправителствени църкви. И заедно с плурализма имаше конкуренция между миряните по принадлежност към дадено вероизповедание. От тая конкуренция произлезе една традиция за общинско-църковна съпричастност, която не съществува в другите страни.

Извън университета „Джефърсън“ във Вирджиния, всички колеги от висшите училища в Щатите бяха регистрирани по вероизповедание, докато през 1833 г. бе създаден „Оберлин“³.

² Edwards, Jonathan (1703–1753) – американски теолог и църковен деятел. Неговите проповеди подтикват движението за религиозно обновление, носещо названието „голямото пробуждане“. – Б.пр.

³ Oberlin College – частна образователна институция в щата Охайо, основана през 1833 г. Известна е с приема си на малцинствени групи без оглед на раса и пол. – Б.пр.